

КОНВЕРСІЯ НА СИНТАКСИЧНОМУ РІВНІ ЯК ОДИН ІЗ ПРОЯВІВ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто явище конверсії на синтаксичному рівні, виявлено особливості функціонування конверсіп в сучасній німецькій мові. Виділено структурно-семантичні характеристики лексичних одиниць, що утворилися в результаті конверсіп.

Нерідко мова порівнюється з живим організмом, адже вона постійно перебуває у процесі розвитку. У кожній мові діють певні закони лінгвістики – тенденції розвитку. В німецькій мові серед них виділяється тенденція мовної економії, як така, що найбільш відповідає сучасному ритму життя і набирає все більшого поширення. Проблеми мовної економії викликають останнім часом великий інтерес у дослідників. Дослідженнями в цій області займалися багато відомих лінгвістів, наприклад В.Д. Девкін, В. Фляйшер, Р. Гроссе [1; 2; 3]. Вони розглядали різні аспекти цього питання. Ними було виділено тенденції розвитку, характерні для німецької мови: тенденція до регулярності, до експресивності, до розвитку словоскладання та тенденція до надлишковості мовних засобів. Але серед них виділяється мовна економія як прагнення звести до мінімуму розумову та фізичну діяльність мовця. Тобто економія – це не лише відмова від невиправданих повторень, але й навмисне скорочення малоінформативних сегментів, які не змінюють загальний зміст висловлювання. Тенденція до передачі більшої кількості інформації здійснюється двома способами: за допомогою компресії та суперсегментації.

Актуальним у цьому плані виявляється можливість виділити конверсію як один із основних та найбільш ефективних засобів мовної економії. Взагалі статус конверсії визначається по-різному. Визначення конверсії тільки як виду словотвору є спірним. Можна субстантивувати, як правило, всі слова, проте тільки деякі з них лексикалізуються, тобто стають лексичною одиницею. Таким чином, конверсію можна визначити як граматичне явище [4: 38]. Деякі мовознавці розглядають конверсію як синтаксичне явище, тому що кожна лексична єдність може змінити свій граматичний статус [2: 112]. Але є особливості, які виправдовують визначення конверсії як словотвору. Наприклад, майже кожний інфінітив можна субстантивувати (*das Rufen, das Sitzen, das Schwitzen*), але не кожний лексико-семантичний варіант (*Dresden liegt an der Elbe* – не вживається: *das Liegen Dresdens an der Elbe*).

Ми розглядаємо конверсію передусім як найефективніший та активно діючий засіб словотвору. Активність конверсії значною мірою підтримується неологізмами, які служать "сировиною" для цього процесу. Відмінною рисою конверсії на сучасному етапі розвитку німецької мови є все більш активна участь у цьому процесі двоморфемних, складних слів, словосполучень, навіть цілих речень. Спостереження показують, що в багатьох випадках виникнення нового складного слова або словосполучення означає, що незабаром з'явиться і відповідне дієслово, конвертоване від цього неологізму: *nach Hause gehen* – *das Nachhausegehen*.

Конверсія значною мірою є семантичним засобом словотворення, оскільки важливою її рисою можна вважати зміну значення вихідного слова у зв'язку з його перенесенням в іншу лексико-граматичну категорію. Зміна значення в багатьох випадках – це переосмислення, метафоричний перенос, оскільки у самому акті перенесення однієї частини мови в іншу виникає елемент порівняння, наприклад: *der Barsch* (окунь) – *barsch* (колючий), *abkommen* (домовлятися) – *das Abkommen* (угода, договір). Крім того, первинний матеріал, що конвертується (це особливо стосується складних іменників), у багатьох випадках також характеризується переосмисленням: *zu Hause* (вдома) – *das eigene Zuhause* (домашнє вогнище).

Ми аналізуємо явище конверсії на синтаксичному рівні, тобто розглядаємо конверсію як перетворення групи слів чи навіть цілих речень в одну лексичну одиницю. Мета нашої статті полягає у розкритті особливостей функціонування конверсіп в сучасній німецькій мові, виділенні структурно-семантичних характеристик лексичних одиниць, що утворилися в результаті конверсіп.

У німецькій мові все частіше зустрічаються прояви конверсії на синтаксичному рівні. Графічно це часто позначається за допомогою дефіса: *Er muss von der Hand in den Mund leben* – *sein stöndiges Von-der-Hand-in-den-Mund-Leben*.

У результаті конверсіп на синтаксичному рівні зміст нових лексичних одиниць часто набуває об'ємнішого характеру. Особливу групу слів із переосмисленням складають означальні складні іменники, які за своєю смисловою структурою є означеннями належності або властивості людини, тварини чи рослини, але в результаті метонімічного переносу з частини на ціле стають назвою самої людини, тварини чи рослини, напр.: *Graukopf* (не "сива голова", а "людина з сивою головою") "сива людина"; *Nashorn* ("тварина з рогом на носі") "носоріг"; *Vierblatt* ("рослина з чотирма листками") "чотирилисник".

У філологічній літературі за такими складними іменниками закріпилася назва "бахуврихи" (*Bahuvrihi*) – термін, який використовували ще в індійських граматиках (*Bahuvrihi* – буквально: багато рису; той, що має багато рису). Слід відзначити, що термін "бахуврихи" об'єднує два види слів: прикметники типу *barfuß*, які були іменниками, але зараз виконують функцію прикметників, та іменники типу *Graukopf*, які являють собою назву цілого за його частиною, тобто особливий тип метонімічного переосмислення. Перший вид представлений у сучасній німецькій мові лише кількома прикладами, проте другий вид широко поширений.

Першим компонентом таких іменників частіше є прикметник, інколи навіть іменник або числівник. Бахуврихи вживаються переважно як назви людей (за їх властивостями, одягом, частинами тіла) і часто мають певне суб'єктивне забарвлення. Такими є: *Grau-, Kahl-, Schlaukopf; Rot-, Grau-, Blaubart; Frei-, Schüngeist; Grünschnabel, Langfinger, Langbein, Spörnase, Leichtfuß, Schlafmütze, Rotköppchen, Nashorn, Tausendfuß* тощо. Назви тварин і рослин більш нейтральні у стильовому відношенні: *Rotkelchen, Neunauge, Vierblatt* тощо. Не важко помітити, що у ряді випадків бахуврихи являють собою не тільки метонімію, але й метафору. Так, *Grünschnabel* означає не пташку із зеленим, тобто "недозрілим" дзьобом, а хлопчика-підлітка; *Langfinger* – не людину з довгими пальцями, а крадія; *Schlafmütze* – не людину у нічному ковпаку, а ледача, соню.

У більшості випадків бахуврихи, з'явившись у народній поезії чи розмовній мові, стійко входять до словникового запасу як своєрідні синоніми інших слів або ж більш нейтральних слів-назв. Багато з бахуврихів мають паралелі в інших мовах. В українській мові їм часто відповідають сталі словосполучення: *Blaubart* "Синя Борода", *Blaustrumpf* (калька з англійської) *синя панчоха*, *Rotköppchen* *ЧервонаШуапочка*.

До інших випадків конверсії на синтаксичному рівні можна віднести можливість перетворити майже будь-який відрізок контексту в слово, що широко використовується як у художній літературі, так і в повсякденному житті. Особливо легко номіналізуються словосполучення з опорним інфінітивом: *das Achtgeben, das Achthaben, das Kopfzerbrechen, das Schautanzen, das Butterbrotschmierern, das Unterwasserschwimmen, das Autofahren*.

Vom vielen In-die-Kirche-Rennen bin ich kein Freund... [5: 122]

Und so geht es ein Paar Tage weiter, dieses...Im-Kreise-Herumspüren der beiden Kinder. Dieses An-den-Türen-Kleben, das Durchstürzen der Ecken ist für sie ganz selbstverständlich geworden [6: 8].

...und dann dies Drunter und Drüber, dies Umeinanderkugeln, Sichaufhüpfen und Abrutschen, dies Kopfstehen und Dem-anderen-sich-ins-Gesicht-Setzen und dies Gefegtwerden von den Peitschen der Huhe [5: 119].

...ein Ton, der aus allen Tönen zugleich besteht, aus Stimmengewirr und Tiergeschrei, aus Glockengeldut und Geldeklimper, aus Kinderlachen und Hammerschlägen, aus Besteckgeklapper und dem Zuknallen Tausender von Türen, aus Geborenwerden und sterben zur gleichen Zeit ein grandioses Rauschen, vom Leben selbst erzeugt [6: 362].

Unter Sprengung des geschlossenen Satzbaus verstehen wir jede Art von Aus-der-Konstruktion-Fallen, Unterbrechen und Wiederaufnehmen, Nicht-zu-Ende-Führen des Satzes [4: 28].

У віддієслівних субстантивованих типів "sich" рефлексивного дієслова завжди опускається (*sich mausern – Mauserung*), при конверсії воно нерідко входить до складу іменника: *das Sichabfinden, das Sichzeigen, das Sichaustliefern, die Art des Sich-Distanzierens, Sich-die-Hände-Reiben*.

Поряд із цим існує багато субстантивованих рефлексивних дієслів без *sich*: *das Rauspern, das Anbiedern* та ін. За Б. Зандбергом, експліцитне *sich*, що входить до складу субстантивованих лексичних одиниць, – не рефлексивний прийменник 3-ої особи, а "невизначене *sich*, яке лише випадково є омонімічним *sich* 3-ої особи" [7: 15]. Подібні слова уворюються від дієслівного інфінітива та не можуть бути співвіднесені з особовою формою дієслова. Проте якщо носій дії вказаний, то *sich* опускається:

Einstellschraube... gegen Lusen sichern – Einstellschraube dagegen sichern, dass sie sich lust [7: 53].

Можна також навести багато прикладів субстантивації групи слів, при якій слова цієї групи належать до різних частин мови. Напр.: *das Aberhundert, das Entweder-oder, das Sowohl-als-auch, das Katz-und-Maus-Spiel, das Schrecklich-Schöne, der Gute-Nacht-Drink* ("чарочка на ніч"), *der Wald-und-Wiesen-Bericht* ("беззмістовне повідомлення"), *der Zweier-Starter* ("спарена пускова установка"), *das Einzighrichtige*.

З них можна окремою групою виділити конструкції, елементами яких є прийменник та іменник: *die Anruhe, das Aufgeld, der Ausweg, der Mitschler, die Nachwelt, die Nebensache, die Zwischenzeit, das Boden-zu-Boden-Raketensystem* ("космічний ракетний комплекс класу "земля-земля"), *das Raum-zu-Raum-Raketensystem* ("космічний ракетний комплекс класу "повітря – повітря"), *die Bord-zu-Bord-Rakete* ("ракета класу "земля-земля"), *die Hinter-dem-Ohr-Hörhilfe* ("слуховий апарат").

Проте можна говорити не лише про субстантивацію на синтаксичному рівні. Часто групи слів є основою для утворення прийменників, напр.: *infolge, aufgrund, inmitten, zugunsten, mithilfe, zunutze, aufseiten, vonseiten, zuseiten, imstande, stattdessen, zuungunsten*.

Наступні види складних прислівників беруть початок від більш пізніх моделей. До них відносяться:

1. Сполучення іменника із прикметником, який його визначає, займенником або числівником: *keineswegs, meistens, kurzerhand, jederzeit, allerart, manchenorts, heutigentags* тощо. У більшості випадків подібне словосполучення стоїть у певному відмінку.

2. Сполучення прислівника з іншим прислівником, який виник шляхом застигання прийменникової групи: *heutzutage, hierzulande*.

3. Застиглий прийменникові групи, тобто сполучення прийменника із займенником: *nach-, trotz-, auYerdem-; währenddessen; ohne-, ьberdies*; із прикметником (інколи субстантивованим): *vorlieb, insbesondere, ьberall, zuletzt, zuerst*; з іменником: *ьberhaupt, auYerstande, zugrunde, zuteil, zufrieden, zweifelsohne* (з постпозитивним прийменником) тощо.

4. Сполучення іменника із прислівником, причому іменник – перший компонент: *bergauf, bergab, treppauf, jahrein*.

Як окрему групу можна виділити прикметники (дієприкметники), першою частиною яких є іменник, напр.: *angsterfüllt = von Angst erfüllt, fingerbreit = einen Finger breit, bahnbrechend, freudestrahlend, herzerquickend, hitzebeständig, jahrelang, kilometerweit, knielang, meterhoch, milieubedingt*.

Явище конверсії на рівні словосполучення можна дослідити і на прикладі складних дієслів, до складу першої частини яких уходять дві частини мови (у більшості випадків це прийменник та іменник): *infrage kommen, zugrunde gehen, zuleide tun, zumute sein, zurande kommen, zurate ziehen, zuschanden machen, zuschulden kommen lassen, auYerstand setzen, auYerstande sein, instand halten, instand setzen, zustande kommen, zutage furdern, zutage treten, zuwege bringen*.

Зараз до складу німецької мови входить велика кількість слів, запозичених з англійської. Досліджуючи явище конверсії на рівні групи слів, ми дійшли висновку, що дуже часто складові таких конверсованих лексичних одиниць – англословного походження. Далі ми наводимо приклади таких лексичних одиниць (зазвичай це іменники) з перекладом, тому що в більшості випадків їх значення передається українською мовою описово, декількома словами: *Das And-Schaltung* ("схема для виконання операції "I"), *das Airfresh-Sprühgeröt* ("розпилувач для повітря"), *das Button-down-Hemd* ("сорочка спортивного крою з комірцем, кінці якого пристібаються гудзиками"), *der Closed-loop-Betrieb* ("режим роботи в замкнутому циклі"), *die Defensiv-Handelsmarke* ("захищений торговельний знак"), *die Erste-Hilfe-Box* ("аптечка самопомогі для автотуристів, лижників"; закріплена на дереві, при дорозі тощо), *das First-class-Hotel* ("готель першого класу"), *der Know-how-Geber* ("ліцензіар "ноу-хау"), *der Know-how-Nehmer* ("ліцензіат "ноу-хау"), *der Know-how-Vertrag* ("угода "ноу-хау"), *das Links-links-Gestrück* ("хусткове в'язання"), *das Round-table-Gespröch* ("розмова за круглим столом"), *das Second-hand-Geschöft* ("крамниця старих речей"), *die Two-Walzen-Mangel* ("двовалкова ковзанка"), *das Two-Zylinder-Schwenk-und-Drucksystem* ("ротаційна система прасування"), *die High-End-Anlage* ("установка вищого гатунку"), *das High-Tech-Geröt* ("високотехнологічне обладнання").

Окремою групою ми хотіли б виділити імперативні імена, що являють собою субстантивіацію цілого речення. За формою це тип складних іменників. Компоненти імперативних імен не зв'язані між собою ні визначальним, ні сурядним відношенням. Вони являють собою субстантивіацію речення в наказовій формі, напр.: *das VergiYmeinnicht, das Röhrmichnichtan* (бот.) розрив-трава (недоторка), *der Springinsfeld* вітрогон, пустун, *die Lauf-dich-gesund-Bewegung* (рух "біг від інфаркту"), *der "Mach mit!" -Wettbewerb* (змагання "зроби з нами!"), *die Trimm-dich-Medaille* (медаль за досягнення в оздоровчо-профілактичній фізкультурі), *der Trimm-dich-Pfad* (доріжка (у лісопарку) для виконання різних управ на снарядах), *die Trimm-dich-Welle* (хвиля збільшення особливим видом оздоровчо-профілактичної фізкультурі) тощо. *Wir schminken uns ja auch bis zum Gehtnichtmehr* [6: 37].

Імперативні імена датовані серединою верхньонімецького періоду (mhd *habedanc*). Їх походження пояснюється по-різному. Безперечним є лише те, що тут має місце один із типів метонімічного переосмислення. Більшість імперативних імен є іменами або прізвиськами людей: *der Habenichts* злиденний, бідняк, *der (das) Tunichtgut* "нероба", *der Styrenfried* "порушник спокою", *der Stehauf-Clown*. Своєрідними евфемізмами слід уважати прізвиська чорта: *der Fyrchtgott, der Gottseibeius*. В якості прізвиськ тварин вживається: *der Packan, der FaYan* (клички собак; *Packan* з подальшим переносом значення – кличка поліцейського), *der Wendehals* (пташка); у якості назви рослин: *das VergiYmeinnicht* та *Röhrmichnichtan* - назва квітки і рослини.

В якості назв предметів імперативні імена вживаються рідко і лише у зв'язку із прирівнюванням їх до живих істот (уособленням), напр.: *das Stehaufmönchen* (скорочено *Stehaufchen*), *der Schreck-den-Gast, der Schreck-den-Feind* (середньовічні назви кріпосних башт), *das Schmücke-dein-Heim* дрібнички та ін.

З точки зору словотворчої форми всі імперативні імена відносять до зсувів. Більшість із них не змінюється при відмінюванні (*das, des Schmücke-dein-Heim*, проте *des VergiYmeinnichts*), граматичний рід звичайно залежить від їх значення (імена живих предметів – чоловічого роду, неживих – середнього: *der Tunichtgut, das VergiYmeinnicht*).

Імперативні імена являють собою семантично замкнену групу слів завдяки своєму своєрідному стилістичному забарвленню. Назви і прізвиська людей, частково тварин і предметів, відносяться до експресивної лексики та носять фамільярний або іронічний характер. Схоже стилістичне забарвлення мають, як ми бачили, і багато бахуврихів. Імперативні імена є в різних індоєвропейських мовах (пор., в українській мові: зірвиголова, перекотиполе).

Окремою групою імперативних імен можна було б виділити таку, яка представлена лексичними одиницями англословного походження: *die Do-it-yourself-Abteilung* – "відділ "Зробіть самі" в магазині інструментів, будматеріалів"; *der Drive-in-Flughafen* – "аеропорт, у якому дозволяється під'їхати до літака на автомобілі"; *das Drive-in-Filmtheater, das Drive-in-Kino* – "автокінотеатр для глядачів у автомобілях"; *das Drive-in-Lokal, das Drive-in-Restaurant* – "ресторан для автомобілістів, у якому їжу подають прямо до автомобіля"; *die Ring-frei-Sendung* – "передача-вікторина"; *die Ring-frei-Veranstaltung* – "відкрита передача-вікторина"; *das Roll-on-Roll-off-Schiff* – "судно із завантаженням (розвантаженням) "; *der Roll-on-Roll-off-Verkehr* – "контрейлерні перевезення".

На основі всього вищезазначеного ми можемо дійти висновку, що в німецькій мові імперативні імена досить сталі та продуктивні як словотворчі моделі.

Отже, у статті ми розкрили сутність явища конверсії як одного з основних та найбільш ефективних засобів мовно-економії в сучасній німецькій мові. У процесі дослідження було використано порівняльно-зіставний та описовий методи як основні принципи у вивченні мови та мовних одиниць. Ми дійшли наступних висновків: конверсія на синтаксичному рівні, тобто коли групи слів та навіть цілі речення перетворюються в одну лексичну одиницю, найчастіше являє собою в сучасній німецькій мові процес субстантивіації. Особливо легко номіналізуються словосполучення з опорним інфінітивом. Окремою групою було виділено імперативні імена, що являють собою субстантивіацію речення в наказовій формі. Ще однією

особливістю явища конверсії на синтаксичному рівні в сучасній німецькій мові є те, що окремі складові конверсованих лексичних одиниць – англомовного походження.

На основі вищезазначених положень можна зробити висновок, що конверсія є продуктивним засобом мовної економії та відіграє значну роль у розвитку словникового складу сучасної німецької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Девкин В.Д. Немецкая разговорная речь: синтаксис и лексика. – М.: Международные отношения, 1989. – 254 с.
2. Fleischer W. Entwicklungstendenzen in der deutschen Sprache der Gegenwart. Sprachwissenschaft. – Leipzig, 1991. – 508 S.
3. Grosse R. Entwicklungstendenzen in der deutschen Sprache der Gegenwart. In: Probleme der Sprachwissenschaft. – Leipzig: VEB Verlag Enzyklopedie, 1971. – 103 S.
4. Oguй O.D. Lexikologie der gegenwärtigen deutschen Sprache. - Winnyts'a Nowa Knyha, 2003. – 416 S.
5. Присяпа V.E. Zur Struktur und Funktion einiger Kompressiva im Deutschen // Питання германської філології та методики викладання іноземних мов. – Житомир, 1983. – С. 118 – 122.
6. Walter Moers. Die 13 Leben des Kdrt'n Blaubdr. – Goldmann Verlag, Frankfurt/Main, 1999. – 703 S.
7. Зандберг Б.Н. Классификация немецких отглагольных существительных. Иностранные языки в школе. – № 6. – 1994. – С. 12–17.

Матеріал надійшов до редакції 17.04.2006 р.

Хант Г.А. Конверсия на синтаксическом уровне как одно из проявлений языковой экономии в современном немецком языке.

В статье рассмотрено явление конверсии на синтаксическом уровне, определены особенности функционирования конверсии в современном немецком языке. Выделены структурно-семантические характеристики лексических единиц, образовавшихся в результате конверсии.

Khant G.O. Conversion on the syntactical level as one of the kinds of language economy in the modern German language.

The paper examines conversion on the syntactical level, peculiarities of its functioning in the modern German language. Structural-semantic characteristics of such converted lexical units are distinguished